

KOHANEV KAHEKÕNE: dialoogist eesti noorteromaanides

Ele Süvalep

„Jaa-jaa, Sass, sa pidid selle mulle ära rääkima... Aga kas sa ei tahaks veel natukene magada?“

„Ei taha.“ Ta näpib nööpe mu pluusil ja näib veel midagi tähtsat mõtlevat: „Kadri!“

„Jah?“

„Anna ausõna, et sina ilmaski ära ei sure.“

Ja niisuguse lapse jättis tema ema maha!

(Rannamaa 1963 : 269)

Tegelastevaheline otsekõneline dialoog ei ole jutustavas proosas peamine või valitsev kõnetüüp, vaid valitsevaks on nn jutustajakõne: isikustatud või nähtamatu jutustaja poolt kaudses kõnes edasiantud tekst: *Maia ei märganud midagi. Ta lobises rõõmsalt edasi. Aarne kuulatas teravalt, kuid esikus polnud enam kedagi* (Unt 1967 : 57). Tegelaste kõne ja dialoog on jutustajakõnele allutatud, kuid too allutus ja suhe jutustajakõnega võib teoseti olla väga erinev, kohanev. Kahekõne ja üldse tegelaskõne on vastuvõtlik ka keelilisele keskkonnale – nii kirjandusliku keele traditsioonidele kui keelilisele suhtlusele ümbritsevas reaalsuses. Tegelaste poolt öeldus kohtame kõnekeelsust selle variatiivsuses mõnigi kord ehedamalt kui jutustajakõnes, kuid kahtlemata sõltub palju konkreetsest teosest ja selle jutustajakõnest. Kahekõne on siis eeldatavalt ka ajamärgiline, ajaga kohanev.

Järgnevalt teen - erineva põhjalikkusega – sissevaate viide eesti noorteromaani, tuues esile dialoogi silmahakkavaid jooni, sõltuvalt jutustajakõnest (või üldse konkreetse teose tekstilisest omapärasest), samuti kahekõne ajamärgilisust. Kaks teost esindavad 1960ndate aastate algust, ülejäänud pärinevad viimasest kümnendist: Suures osas on tegemist tuntud eesti noorteromaanidega.

Mati Unt: Huvasti, kollane kass (esmailmumine 1963, tsit. Unt 1967))

sisaldab ulatuslikku tihedat dialoogi, mida suures osas võib pidada dramaatiliseks ehk näidendipäraseks, harvade jutustajakõneliste katkestustega nagu remargid näidendis. Nõnda võiks teost peaaegu nimetada draamaliseks romaaniks (*dramatic novel*). Jutustatakse kolmandas isikus (tema=Aarne), jutustaja jääb nähtamatuks, kuid seisab peategelasele väga lähedal. See iseenesest lihtne narratiiv lubab dialoogi üsna vabalt kasutada. Romaani ülesehituses, selle stseenides valitsebki enamasti kahekõne, välja arvatud teose algus, ka lõpp ja mõned vaheosad. Nii arendatakse Aarne lugu ja romaani teemat suures osas dialoogide kaudu. Peategelane kõneleb kõigi vähegi oluliste tegelastega. Tinglikult võib dialoogid jagada kaheks: kõnelused „vastasmängijatega“ (vastandtegelased, oponentid) ja „kaasmängijatega“ (nn täiendtegelased).

Vastasmängijaist on tähtsamad tädi Ida oma kõigutamatute elu- ja kasvatuspõhimõtetega (märksõna „kodu“), õpetaja Kornel, küll omamoodi positiivne pedagoogitüüp, ent ta esindab ka süsteemi survet („kool“), ning Maia, Arne tüdruk, kes erineb ta ideaalist ja keda poiss püüab muuta, kasutades tunnete piitsa ja präänikut („armastus“). Vastasmängijale dialoogis sõna andmine on põhimõtteliselt tähtis, sest nõnda delegerib jutustaja, kes muidu seisab peategelase poolel, oma silma (vaatepunkti) vahepeal teisele, temast erineva hoiaku kandjale. Nii võimendub dramatism, avardub tähenduslikkus, lubades mõista ka teisi tegelasi ja suhtumisi.

„Arne, kas tead, et mulle on ikka ja alati jäänud lootus? Kuuled?“

„Jah, kuulen.“

„Mul on ikka üks lootus, see kangekaelne lootus. Ma usun ikka veel...“

Jah, tädi hakkas härduma.

„See on see eesti usk, mis meie rahvastki on aidanud. Miskipärast ma usun, et kunagi sa hakkad aru saama. Niisama usun ma, et meie maa saab veel vabaks...“

„Jah?“

„Arne, praegu sa irvitad minu üle, ma tean. Kas sa siis tõesti ei saa aru, mis on vabadus?“

„Mis siis?“

(Unt 1967 : 109)

Kaasmängijad on „Kollases kassis“ ennekõike peategelase kaks sõpra – optimistist Indrek ja skeptikust Ando –, kellega arutatakse Arne ja tollaste noorte jaoks olulisi probleeme, püütakse leida vastust küsimuste küsimusele: kuidas peaks elama, ja mida tahaks korda saata. Nende dialoogide üks oluline eesmärk on peategelase sisevastuolude ja kahtluste valjult kuuldavaks tegemine, dramatiseerimine; see on teatud vaste protagonistis sisemonoloogile, mida antud teose jutustajakõne küllaltki piiratult esitab. Sõbrad on nagu Arne kaks „mina“. Teisalt on neis dialoogides on ka 1960ndate avalikele kõnedele iseloomulikke retoorikat.

„Keda sina usud?“

„Mina?“ Indrek vaatas talle väga tõsiselt otsa. „Mina usun umbes kümmet inimest.“

„Keda?“

„Loe sõrmedel...“ Indrek surus käed sügavale mantlitaskutesse. Mõni aeg astusid nad vaikides. Videvik lähenes.

„Lenin. Üks. Mees nägi tõesti hirmus palju ette ja oleks... Nojah. Einstein. Kaks. Oled nõus? Ingrid...“

„Kes see on?“ katkestas Arne.

„Pole tähtis. Kolm. Õpetaja Kornel. Neli.“

„Tema ka?“

„Jah. Ta on vahel küll tsipa imelik, aga ta on ikkagi mu kasvataja. Mozart. Viis. Vaata, niisugune rõõmu... või mina ei tea mis asja tunne jääb alati. Sina. Kuus. Jah, sa oled väga

hädine, aga väga aus kah. Hemingway. Seitse. Ta oli selline sünge vanamees. Ando. Kaheksa. Ta ei jookse igaühega kaasa. Edith Piaf. Üheksa. Ray Charles. Kümme.” (Unt 1967 : 61-62)

Undi kasutatud dialoog ei rõhuta eriti tegelaste karaktereid, individuaalset omapära; mingil määral erinev on küll vanema põlve vastasmängijate kõne (eriti tädi Ida oma), ent sõbrad ja põlvkonnakaaslased räägivad enam-vähem sarnasel viisil. Kõigis dialoogides, ja võib-olla sõpradevahelistes jutuajamistes eriti, on ohtralt tollase aja, „kuldsete 60ndate“ märke. See tuleb esile nii konkreetsete nähtuste ja isikute nimetamisel kui ka üldises häälestuses. 1960ndad aastad oli valjult kõnelemise ja suurte teemade aeg; paraku pörgati varem või hiljem mitmesugustele, eriti ideoloogilistele barjääridele. Noored on ikka uskunud võimalusse barjääre ületada, ja nõnda ei jää kokkupõrked tulemata.

Silvia Rannamaa: Kasuema (1963).

Kadri-diloogia teine osa on nagu esimenegi kirjutatud peategelasest minajutustaja päeviku vormis. Selline jutustus juba seab kahekõnele olulisi piire. Pole üllatav, et „Kasuemas“ on dialoogi mõnevõrra vähem kui „Kollases kassis“, ent samas on see kahtlemata meeldejääv ja ilmekas. Tegelikult on isegi raske arvet pidada, kui palju on romaanis puhast kahekõnet. „Kasuema“ dialoog on jutustajakõne sisse „pakitud“. Nimetan seda eepiliseks dialoogiks, mis sageli sisaldab otsekui väikest lugu.

Võiks meenutada episoodi, milles Kadri kirjutab õhtust tüdrukute internaaditoas, asudeski selle juurde sõnadega: *Kasvõi näiteks see tänane l u g u* (Rannamaa 1963 : 50; sõrendus minu – E.S.). Tolles stseenis või loos on igaüks tüdrukutest algul oma tegevuse juures, kuni kaks tegelast (Vesta ja Tinka) tühise asja pärast (*Mis sa tilgutad oma sodi teiste kirja peale!*) riidu lähuvad, hakkavad maid jagama ehtimise ja poiste pärast. (Rannamaa 1963 : 50-52.) Aga osav Liki pöörab jutu teisale, Anne loeb luuletust (seejuures on eos uus tüli Vestaga, mis aga jääb Kadri sekkumisel tulemata). Järgmise loetud-kuulatud luuletuse järel hakatakse juba arutlema ja vaidlema kuulsuse ja kuulsaks saamise üle.

Kuldinimestelt hüppas meie jutt seekord üldse kuulsusele ja kuulsustele. Kes ka meist võiks kunagi kuulsaks saada? Anne kindlasti. Ükskord loeme müürilehtedelt: „... peaosas esineb ENSV teeneline näitleja Anne Undla...“ Meie aga läheme kõik teatrisse, istume seal ja mõtleme tagasi õhtule, kui Anne luges meile Heinet.

Sellele jutule segas Marelle ennast nõrdinult vahele:

„Oi, Anne, ega sa ei mõtle seda ometi tõsiselt? Mina olen alati arvanud, et see on kõikidest elukutsetest kõige hirmsam. Mõtle ometi, kõigepealt peab inimene raamatute viisi igasuguseid asju pähe õppima ja siis hakka veel laval, teiste ees... Oi ei! Mõtle ise, sa peaksid siis kõikide inimeste nähes täiesti võõrast meest kallistama ja...“ siinkohal Marelle punastas ning komistas sõnaga „suutlema“.

„Hah-ah-haa!“ pani terve toatäis mürinal naerma. „Suutlema,“ osatas Tinka. Marelle krimpsutas nägu. Sain temast aru. Ta ei ütelnud seda sõna valesti mitte sellepärast, et ta ei

teaks selle õigekirjutust. Kuid meie siin läheme pahanduses kergesti põlema ja veel kergemini nakatume naerust. Tükil ajal oli aina üks silmapööritamine ja õhkamine: „Oi, kallim, suutle mind! Suutle mind!“ (Rannamaa 1963 : 54-55)

Toodud stseeni valitseb jutustajakõne, kuid sellesse on paigutatud suuremate ja väiksemate osadena dialoogi ja tegelaste üksikuid repliike. Tõsi, vahel tõuseb „Kasuemaski“ esile suhteliselt tihedaid, olgugi mitte eriti pikki kahekõnelisi osi, mis annavad välja dramaatilise dialoogi mõõdu (nagu kasvõi eespool mainitud Vesta ja Tinka tülitsemine loo algul). Mitu sellist ilusat väikest dramaatilist dialoogi on seotud Sassiga, meeldejäävaim neist pärast Enrico surma, kui Sass avaldab Kadriale tema ja Enrico ühise saladuse naistepäeva-õie kohta (Rannamaa 1963 : 269; dialoogi lõpp on esitatud ka mu käsitluse motona).

„Kasuema“ dialoogis võib leida muidki isepäraseid jooni. Tegelaste repliigid on vahel pikad ja paisuvad monoloogiks, s. t tegelane räägib korraga pika loo (eriti kasvataja Siimson; ka isa, Anne jt). Täiesti omaette nähtus monoloogi-dialoogi seisukohalt on tüdrukute instseneeritud kohtuistung poiste vastu, kus süüdistaja, kaitsja ning muud osalised esinevad pikkade monoloogiliste kõnedega, ent nende vahel toimib dialoogisuhe (Rannamaa 1963 : 217-229). Ka on „Kasuemas“ suhteliselt suur osa polüloogil ehk mitme tegelase – isegi paljude! – omavahelisel kõnelusel. Aga see on ootuspärane, sest „Kasuema“ pole ainuüksi romaan, milles on arvukas tegelaskond, vaid selle teine, n.-ö kollektiivne ja siis ka paljuhääln peategelane ongi internaatkool.

„Kollase kassiga“ võrreldes on „Kasuema“ nõudlikuma ja keerulisema ülesehitusega. Ka dialoog on variantiderohkem, kuid enamasti – kui silmas pidada ulatuslikumat tekstiosa – proosapärane, eepiline, allutatud jutustajakõnele. Tegelaste, eriti noorte kõne, on „Kasuemas“ individualiseeriv ja ilmekas. Ajamärke (komsomol, Gagarini kosmoselend jt) on nii dialoogis kui jutustajakõnes, kusjuures jutustajakõne enamasti võtab romaani jaoks tähtsad teemad kokku ja jääb ka selles osas valitsema.

Aidi Vallik: Kuidas elad, Ann? (2001)

kujutab endast peategelase Anni minajutustust, mille sisse on paigutatud teine minajutustus, tema ema päevik. Viimane on dialoogita, päevikuvorm näitab siin oma ehtsuse täit võimu, ent selles on muid keeleliselt silmatorkavaid jooni. Peateksti ehk Anni jutustajakõnesse on lülitatud olulisel määral dialoogi, nii eepilist kui dramaatilistki. Võib leida lausa kahekõnelisi võtmestseene: Anni arupärimised isalt (Vallik 2001 : 22-25), emalt (Vallik 2001 : 33-35), tüli ja leppimine Ritaga (Vallik 2001 : 37-38; 39-41). Peategelase probleemide lahtiharutamisel etendavad tähtsat osa dialoogid Villemiga (Vallik 2001 : 139-140, 166-170 jt), tolle noorusliku täiskasvanuga, keda noored võtavad suuresti omasugusena, kuid kes samas esineb targa õpetaja rollis.

Hakkasin naerma ja raputasin pead.

„Ma ei tea, Villem.“

„Mina tean. Üldse, ma ei saa aru, miks te neist asjadest emaga ei rääkinud. Nüüd pean mina sulle nagu ema asemel olema ja sinuga naistejuttu ajama, kusjuures kui su jutud ema kohta õiged on olnud, teab ta arvatavasti neid asju suurepäraselt.“

„Tema ainult proovis mind sellest hoida ja säästa, et ma midagi sellist ei näekski.“

„Ja siin tegi ta vea,“ sõnas Villem. „Ma ütlesin... ee, ütleksin talle endale seda ka. Pole veel keegi võõrastest muhkudest õppinud. Ma ei mõista, kuidas muidu nii nutikas naine nii lihtsat asja ei arvestanud.“

„Miks sa arvad, et mu ema nutikas on? Sa ju ei tunnegi teda.“

„Piisavalt.“ Ta hakkas naerma. „Sinu juttude kaudu. Sa oled temast ju nii palju rääkinud. Ta on sulle tegelikult ju üsna tähtis, mis?“

„Jah,“ tunnistasin häbelikult. „Isa ka. Ja mind ajab täiesti hulluks mõte, et ma ei saa oma otsust enam tagasi võtta. Ma olen juba liiga palju ära rikkunud. Ja ma olen alles nüüd hakanud sellest kõigest teistpidi mõtlema.“

„Miks sa arvad, et on liiga hilja? Hilja on siis, kui suu mulda täis. Ja kas sa arvad, et ilma selle hullumajata siin oleksid sa üldse hakanud mõtlema nii nagu praegu? Juhuseid pole olemas. Maailm on väga loogiline paik.“

„Nüüd sa jälle targutad,“ ütlesin ja tõusin.

„Jah, see on peaaegu ainus asi, mida ma hästi oskan,“ nõustus ta. (Vallik 2001 : 140)

Teose lõpetab Anni ja ema kõnelus (Vallik 2001 : 174-176), mis paistab rõhutavat dialoogi ülesehituslikku tähtsust, asetab selle n.-ö tugevasse positsiooni. Sellele vaatamata ei tõuse kahekõned Anni minajutustusest välja sel määral, nagu oli tajutav dialoogi-jutustajakõne suhte puhul eelmistes teostes. Siin tundub olevat olulisem erinevus ema päeviku ja kogu ülejäänud teksti vahel. Rääkides kahest tekstist ja n.-ö teisest tekstist, milleks romaanis on sageli just dialoog, võiks öelda, et Anni-loos on üldisemas, kahe teksti dialoogisuhtes pigem ühelt poolt ema päevik ja teisalt komplekt Anni minajutustusest ning tegelastevahelistest kõnelustest. Ajamärgiline on eriti ema päeviku tekst: 1980ndate punkarite iseloomulik kõne, punkluulest tuttavad keelemärgid.

Läxime koertenäitusele lällama. Sealt aeti meid varsti minema, sest me lasime kápuli & hakkasime koerte peale haukuma & vaesed loomad sattusid sellest nii ähmi täis, et neid oli täitsa võimatu exponeerida. Lõpux oli terve see näituseplats yxainus suur hullumaja, korraldajad sebisid & yritasid meist lahti saada & penid kiunusid & ulgusid & haukusid, aga kartsid. Või olid lihtsalt veidi šokeeritud. Jamasin Urmiga, amelesime niisama tänaval. Hea ju armastust mängida. Mingid sommid pakkusid meile õlut & suitsu & siis olime Urmiga nii purjus, et vaja oli Harjumäele kainenema minna. Lõpux asjad siiski laabusid, kui saabus õhtu, olime jälle enam-vähem korras & siis läxin ma koju, et mitte uuesti jooma sattuda.

(Vallik 2001 : 21)

Anni tekst ja suurem osa dialoogidest on sellega võrreldes peaaegu kirjakeelsed, vahest väga kerge slängivarjundiga; siiski mitte päris neutraalsed, sealgi võib tabada oma ehk lähiajale iseloomulikke jooni, situatsioone ja keelendeid. „Kuidas elad, Ann?“ on tervikuna hästi jutustatud ja läbimõeldud lugu, milles „rosinaks“, tõsi küll, on just ema päevik.

Margus Karu: Nullpunkt (2010)

on nagu Anni-lugu peategelasest minajutustajaga, selles on ka päris palju dialoogi, nii eepilist kui dramaatilist nagu Valliku romaanis. On ka „teine tekst“: kursiivis antud tagasivaated peategelase Johannese elule enne romaani põhiaega. Kuid et jutustaja ja vaatepunkt neis tagasivaadetes ei muutu, vaid jäävad ikka Johannese omaks, siis ei etenda „Nullpunkti“ teine tekst Anni-loo omaga võrreldavat osa. Või teisiti öeldes: kaks vastanduvat teksti on siingi, nagu „Kollases kassis“ ja „Kasuemas“, pigem jutustajakõne ja dialoog. Need on küllalt hästi tasakaalustatud, kuid nii, et jutustajakõne on tähtsam. Ülesehituslikult tugevad positsioonid on hõivatud minajutustaja sisekõnest; eriti kuna niihästi teose kulminatsioon kui pööre esitavad selle sisekõne tekstiliselt ebatavalises, korduste ja elliptiliste lausetega vormis. Neid osi võiks veel eraldi teiseks (või kolmandaks) tekstiks pidada. Kulminatsiooniks olev, elliptiliste lühilauseetega edasiantud stseen rõdul – kas hüppan alla või mitte – (Karu 2010 : 148-152) on lühendatud kujul toodud ühtlasi kogu teose algusse, otsekui motoks (Karu 2010 : 9). Johannese teise kooliaasta algusele eelneva öö tunded, üks kriitilisi punkte, kujutab endast lause „Ma ei taha“ kordamist üle kolme lehekülje, lõpus siiski lootev „Aga kurat teab, äkki pole hullu?“ (Karu 2010 : 248-251). Sisemonoloogi eritekst on ka näiteks loend „Mis mu elus hetkel head on?“ (Karu 2010 : 111-112). Ja kindlasti annavad jutustajakõnele kaalu loo pöörde algust märkivad Johannese sisemonoloogid jooksutrenni tehes; need on õige ulatuslikud, mitu üksteisele järgnevat alaosa. Mõnigi oluline seisukoht kujundatakse siin endamisi mõeldes ja öeldakse hiljem välja dialoogis (Vrd nt: Karu 2010 : 168 ja 194).

Dialoog on siiski väljapaistval kohal: peategelane kõneleb (nagu „Kollases kassis“) mingil määral praktiliselt kõigi vähegi oluliste tegelastega. On suuri dramaatilisi dialooge, kuid eriti palju on lühemaid kahekõnesid ja eepilisi ehk katkestatud dialooge, sest „Nullpunktis“ on peategelasel rohkemate inimestega tegemist kui „Kollases kassis“, kus mingit tüüpi tegelaste rühma esindas üks-kaks koondkju. „Nullpunktis“ on näiteks arvukalt õpetajaid; esile tõusevad võõrkeelte, aga ka matemaatika ja ajaloo õpetajad. Õpilase-õpetaja vahelist võõritimõistmist rõhutatakse ka konkreetse keelelise mõistmatusega: Johannes on nõrk vene ja ka rootsi keeles; vastasseis rootsi keele õpetajaga on võõrkeeleliste dialoogidena eriti välja toodud (Karu 2010 : 34; 84). Vene keelest arusaamatuse pinnal tekib Johannesel aga konflikte ka väljaspool kooli, nii et teoses on märgilise tähendusega mõte inimestevahelisest mõõdarääkimisest, sest teine räägib võõras, laiemas mõistes arusaamatus keeles.

„Nullpunktis“ oluline tõrjutuse-teema toob esile ka terve kaasõpilaste vastasrinna: Liisa, Paula, Peep; liidritega lähevad kaasa teisedki. Vastavaid lühidialooge või eepilisi,

jutustajakõnesse pakitud dialoogikomplekte on üsna rohkesti. Romaani teises, plussmärgilises pooles võidetakse dialoogidega enamik vastastest enda poole. Samamoodi toimivad kahekõned kodustega, peamiselt närvihaige emaga. Hästi olulised on mitu dialoogi kooli vana riidehoiutädiga, „Leediga“, nagu teda kutsutakse (Karu 2010 : 271-272; 337-338), kes esindab noori mõistvat ning Johannest toetavat vanemat põlvkonda (siinkohal just/lausa vanavanemate oma). Nõnda on dialoogilisus „Nullpunktis“ laia tegelasringi ja tegevusskaalat hõlmav, tähenduslikult rõhukas, kuigi mitte domineerivas rollis nagu „Kollases kassis“. Viimases oli ju dialoogi kui peategelase mõtiskluste ja eneseanalüüsi projitseerija osa küllaltki suur. „Nullpunkti“ poistevahelistes kõnelustes on ohtralt slängi, ka päris madalastiilset, kuid tõsisemad suured dialoogid peetakse siiski valdavalt korralikus eesti keeles. Üks tähtsamaid suuri tõeotsimise dialooge on Johannese ja Saša kõnelus sõprusejoomisel (Karu 2010 : 190-197).

„Uuesti minu kord,“ ütleb ta.

„Tõsi ta on.“

„Hmm... Kes sa tahad olla viie aasta pärast?“

„Elus.“

„Kuule, sa pead ikka põhjalikumalt vastama.“

„OK. Terve... armastatud...“

„Mis veel?“

„Ma tahan kõndida kalli mantliga läbi Viru tänava ja ma tahan, et inimesed teaksid, kes ma olen. Ma tahan, et mul oleksid päris sõbrad... Ma tahan teha midagi loomingulist ja tulusat. Ma tahan, et mul oleks tegemist... Ma tahan elada Kadriorus... Kõik vist...“

„Ilus!“

Viinaklaasid täituvad jälle ja minu kord on küsida.

„Kelle sa tapaksid, kui sa teaks, et keegi kunagi ei saa teada ja sa ei jää kunagi vahele?“

„Nagu mu tuttavatest või? Kedagi ei tapaks... Või sa mõtled nagu ajaloost üldse?“

„No ütleme ajaloost üldse.“

„Stalini või Hitleri või... kellegi... aga ma ei tea ka... Ikka vist ei tapaks. Pärast oleks mõni veel hullem tegelane Hitleri asemel. Ma minevikuga ei julgeks mässata, see kipub vast olevikku muutuma ju. /- - -/“ (Karu 2010 : 194)

Kristel Kriisa: Neetud (2010)

võiks esindada terve rea uusima aja noorteromaanide, eriti „Tänapäeva“ viimase romaanivõistluse seerias ilmunute üsna tüüpilist esitusviisi ja dialoogikasutust. Tegemist on taas minajutustusega, seekord tütarlapsel peategelase omaga (mis ongi palju sagedasem). Tekstielemendid on selles tavapärased jutustajakõne ja dialoog; ei kasutata mingit muud arvestatavat tekstimoodust ega täiendavat vormi nagu „Kasuemas“, Anni loos või ka „Nullpunktis“. Alusmall on siis kõige sarnasem „Kollase kassiga“: kuigi tolles jutustatakse kolmandas isikus, siin minavormis, on vaatepunktiline lähtekoht mõlemas peategelase oma ning dialoogi kasutatakse palju, andes sellega vaatepunktile teatud liikuvuse, mis peaks

võimaldama igal rääkijal oma seisukoha võrdlemisi otse välja öelda. Ent „Neetud“ jätab tekstiliselt ühetoonilisema mulje kui ükski eespool käsitletuist. Jutustajakõne ja dialoog vahelduvad kogu aeg enam-vähem samamoodi; üldplaanis on tegemist eepilise dialoogiga, mida jutustajakõne aeg-ajalt katkestab, kas siis öeldut kommenteerimaks, tegevust kiiremini edasi viimaks või ka väljendamaks peategelase mõtteid. Aeg ajalt tuleb ka tihedamaid, näidendipärasemaid dialooge, aga palju nende hulgast keerleb igapäeva-asjade ümber nii koolis, kodus kui näiteks pidudel, mida on õige rohkesti, – ega ole seega toonilt kuigi dramaatilised. Olulised on muidugi peategelase Mirdi kõnelused oma poiss-sõbra Ronaniga, kelle Ameerika-minevik koos narkomaaniaga tekitab probleeme, samuti vanema venna Henriga, kes peamiselt esindab „kodu“ piiravat funktsiooni Mirdi-Ronani suhte osas.

Vuristasin kohusetundlikult: „See on Henri, minu vend. Ja see on Ronan...“

Henri ulatas Ronanile käe, kuid tõmbas selle kohe tagasi ning vaatas noormehele üllatunult otsa. Naeratus tema näol muutus hämmelduseks.

„Mirt, kas sa oled hulluks läinud?“ küsis ta järsult, ise Ronanit põrnitsedes.

Ma ei saanud tast aru. Ronan näis niisama üllatunud nagu minagi.

„Tema ongi see kuradi kutt, kes mulle pargis lambist vastu lõugu virutas,“ ütles Henri.

Tema jutt oli täiesti segane.

„Pole võimalik, sa ajad ta kellegagi segi,“ pomisesin.

Ronan oli paigale tardunud ja vaatas kaame näoga Henrile otsa.

Henri vastas vihaselt: „Ei aja! Ma olen täiesti kindel, et see oli tema... Aga ta oli siis raudselt laksu all. Mirt, kas ema teab, et sa käid mingi kuradi narkariga?“

Ronan astus kaks sammu tagasi, heitis mulle valu ja häbi täis pilgu ning sosistas kiiresti:

„Anna andeks.“

Kõik oli toimunud nii ruttu, et ma ei saanud ikka veel millestki aru. Ronan taganes veel mõned sammud. Henri liikus ähvardavalt tema suunas ja sisises raevunult: „Hoia mu õest eemale!“

Haarasin meeheitlikult Henri käsivarrest, et teda tagasi hoida. (Kriisa 2010 : 90)

Neetud“ (ja mõne teise samalaadse noorteromaani) dialoogi kohanemine on suuresti n.-ö lihtne suu- või sulepärasus nagu nende teoste jutustajakõnegi, jättes ladusa, aga monotoonsevõitu, laustekstilise mulje.

Dialoogi kasutatakse noorte nüüdiskirjanduses üsna palju, aga sageli pole kuigi sellel niisugust reljeefsust või tähenduslikkust kui eri viisidel on saavutanud „Kollase kassi“, „Kasuema“ või „Nullpunkti“ kahekõned. Tõsi, leidsin ka teoseid, kus dialoogi on minimaalselt, näiteks Jaan Tangsoo „Hanejaht“ (2003) või Chris Kala „Ebaõnnestunud“ (2010); neist esimene on kindla käega kirjutatud, kuigi veidi kuivavõitu tekst – ei oska küll öelda, kas just dialoogi puudumine siin kaasa räägib. Ja loomulikult leidub kunstiliselt huvitavamaid romaanitekste, olgu neis siis dialoogi vähem või rohkem: Sass Henno „Mina olin siin“ (2005), ka Helga Nõu ja Diana Leesalu noorteraamatud. Ja just noorematel

kirjutajatelt võiks soovida muuhulgas enam teritatud ja dialoogi ning selle läbimõeldumat suhestamist jutustajakõnega ja kogutekstiga.

Teadupärast on dialoogi roll tunnetuslikust ja ka pedagoogilisest aspektist väga suur. Sokratese nn maieutilise dialoogi põhimõttest lähtuvad kõnelused, kus küsimustega suunatakse vastajat tõe poole, oma arusaamu selgeks mõtlema ja välja ütleva, annavad iseenesest noortekirjandusele ohtralt võimalusi elutähtsateks arutlusteks. Tähtis on ka psühholoogilist laadi, n.-ö väljajätteline, katkendlik dialoog, varjatute tunnete ja tungide kajastamine kõnelustes, mis on küll kirjanduslikult nõudlik, aga muudaks noorteromaanide pildi mitmekesisemaks ja huvitavamaks.

KIRJANDUS

Karu, Margus 2010	Nullpunkt. [Tallinn]: Pegasus
Kriisa, Kristel 2010	Neetud. Tallinn: Tänapäev
Rannamaa, Silvia 1963	Kasuema. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus
Unt, Mati 1967	Hüvasti, kollane kass. Võlg. Tallinn: Eesti Raamat
Vallik, Aidi 2001	Kuidas elad, Ann? Tallinn: Tänapäev